

Желтобрюх І.Л.

Запорізький національний університет

ПРОЦЕСУАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ В НАУЦІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

У роботі досліджені загальні представлені в юридичній літературі підходи стосовно визначення процесуальної взаємодії в адміністративному процесі. Зазначається, що в спеціальній літературі з адміністративного процесу цим питанням майже не приділяється увага. Робиться висновок, що не всі конфлікти інтересів, які можуть виникнути між учасниками адміністративного процесу, по-перше, підпадають під адміністративне процесуальне правове регулювання, по-друге, потребують свого вирішення саме в межах адміністративного процесуального права. Тому, наполягаючи на необхідності всебічного аналізу процесуальних зв'язків, що виникають між учасниками адміністративних процесуальних відносин, автор критикує намагання окремих науковців включити до предмету процесуального правового регулювання суспільні відносини щодо вирішення всіх без винятку конфліктів інтересів, які можуть виникнути під час провадження по справі в учасників юридичного процесу. Обґрунтовується думка, що процесуальна взаємодія це зв'язок між певними суб'єктами та учасниками процесу, які можуть діяти в межах адміністративного процесу не лише спільно (наприклад, відповідач та його представник, позивач та третя особа без самостійних вимог) чи всупереч один одному (наприклад, позивач та відповідач), а й відповідно до вимог адміністративного процесу (позивач – адміністративний суд, відповідач – адміністративний суд тощо).

Ключові слова: адміністративний процес, сторони справи, адміністративний суд, процесуальна взаємодія.

Постановка проблеми. Розкриття особливостей реалізації процесуальних прав і обов'язків сторонами адміністративної справи зумовлює висвітлення особливостей та видів процесуальної взаємодії між сторонами адміністративної справи, адміністративним судом та іншими учасниками адміністративного судочинства. В спеціальній літературі питанням процесуальної взаємодії в межах адміністративного судочинства майже не приділяється увага. Разом з тим це цікавий аспект дослідження, який додатково допомагає дослідити особливості реалізації процесуальних прав і обов'язків сторонами адміністративної справи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти процесуальної взаємодії учасників процесуальних відносин розкриваються в працях Б.Т. Безлепкіна, Г.М. Вулах, М.А. Гурвич, А.Ф. Козлова, С.В. Лучіної, Т.В. Степанової, Г.Л. Осокіної, М.І. Єнікеєва та інших процесуалістів. Найбільш розгорнуто і системно питання процесуальної взаємодії були досліджені в працях С.В. Лучіної (в межах цивільного процесу) [1] та Т.В. Степанової (в межах господарського процесу) [2]. Посилаючись на основні висновки саме цих авторів, пропонуємо розглянути специфіку процесуальної взаємодії між учасниками адміні-

стративних процесуальних відносин, серед яких особливе місце посідають сторони адміністративної справи.

Водночас у межах науки адміністративного права та процесу питанням процесуальної взаємодії взагалі не приділяється уваги.

Постановка завдання. Основними завданнями, розв'язанню яких присвячена ця стаття, є наступні:

1. Дослідити представлені в юридичній літературі підходи стосовно визначення процесуальної взаємодії в адміністративному процесі.

2. Запропонувати ймовірні шляхи вирішення наявних теоретичних проблем у науці адміністративного права та процесу.

Виклад основного матеріалу. В своїх наукових працях Т.В. Степанова стверджує, що наука господарського процесуального права не охоплює собою всі аспекти, що стосуються взаємодії учасників процесуальних відносин, а зосереджена здебільшого на дослідженні процедури розгляду та вирішення господарських справ. Посилаючись на досвід науки «Криміналістика», Т.В. Степанова пропонує сформувати окремий науковий напрям «Господарська процесуальна ситуалогія», предметом дослідження якого була б організація

взаємодії між учасниками господарського процесу під час виникнення певних ситуацій процесуального характеру в ході розгляду господарської справи. Вчена зазначає: «Вказаний науковий напрям матиме комплексний характер, використовуючи знання як правових наук (криміналістики, кримінального процесуального права, цивільного процесуального права, адміністративного процесуального права, господарського процесуального права), так і неправових (психології, соціології) та відрізнятиметься предметом дослідження від науки господарського процесуального права... » [2, с. 68–69].

Погоджуємося з тим, що сьогодні як ніколи відбувається синтез різних наук у вигляді окремих наукових напрямів, які спроможні вирішувати нагальні теоретичні та практично-прикладні проблеми, що десятиліттями залишалися невирішеними в межах традиційних наук. Наприклад, інститут медіації, який поступово набуває свого розвитку в теорії, правотворчій сфері та на практиці, потребує синтезу принаймні двох наук – юридичної науки та психології. А взагалі ідеальний медіатор це особа, яка в собі поєднує професійного психолога, соціального педагога та юриста [3]. Саме тому проблемами медіації сьогодні займаються не тільки юристи [4]. Активну участь у цьому приймають психологи та соціальні педагоги. Тому проблема медіації – це не тільки проблема суто юридична. Вона вимагає комплексного підходу, в тому числі з залученням знань наук «Психологія» та «Педагогіка». Якщо в наукових працях, наприклад з адміністративного процесуального права, почнуть розкриватися та вирішуватись проблеми соціальної педагогіки та психології, то виникне питання про відповідність отриманих висновків спеціальності 081 «Право», адже очевидним буде факт виходу наукової праці за межі предмету дослідження, передбаченого паспортом спеціальності 12.00.07.

Подібними міркуваннями керувалася і Т.В. Степанова, пропонуючи створення окремого наукового напрямку «Господарська процесуальна ситуалогія». Разом з тим на стику юриспруденції і права вже давно сформувався самостійний науковий напрям «Юридична психологія», який як раз і досліджує закономірності психіки людини, що виявляються у сфері суспільних відносин, які регулюються правом [5, с. 5]. До того ж проблеми взаємодії між учасниками процесуальних відносин виникають не тільки в господарському процесі. Подібні ситуативні конфлікти присутні у всіх юридичних процесах. Тому вважаємо, що

«Процесуальна ситуалогія» якщо і має право на життя, то повинна, по-перше, бути частиною юридичної психології, яка безпосередньо займається проблематикою, що виникає на стику юриспруденції та психології, по-друге, торкатися не тільки питань господарського процесуального права, а всіх без винятку юридичних процесів. Ті ж проблеми процесуальної взаємодії між сторонами адміністративної справи та іншими учасниками адміністративного судочинства, що стали результатом недостатнього правового регулювання, можуть і повинні досліджуватись в межах науки адміністративного права і процесу. Таких проблем достатньо в адміністративному процесі і вони потребують до себе особливої уваги. Адже від наявності чи відсутності взаємодії між учасниками адміністративно-процесуальних відносин залежить ефективність та оперативність розгляду і вирішення адміністративної справи. Наприклад, інститут примирення сторін сприяє оперативності вирішення адміністративної справи та є ефективним, не дивлячись на те, що сторони часто заради вирішення конфлікту йдуть на взаємні поступки (ст. 190 КАСУ).

Т.В. Степанова висловлює цікаву думку, що конфлікт інтересів, який може виникнути між учасниками процесуальних відносин, не зводиться винятково до спору між сторонами справи [2, с. 66]. Саме тому автор спочатку розглядає закріплені в чинному законодавстві визначення конфлікту інтересів (що, на нашу думку, було зайвим, адже поняття «конфлікт інтересів» за змістом може трансформуватися залежно від сфери правового регулювання), а потім робить висновок про необхідність більш широкого тлумачення поняття «конфлікт інтересів» в межах господарського процесу (з чим погоджуємося, адже це дає орієнтири для подальших досліджень у межах процесуальних наук). Так, вона пропонує конфлікт інтересів визначати як «... суперечність між майновими та/або немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та інтересами інших учасників провадження, наявність якої може вплинути на неупередженість прийняття рішень або перешкоджати реалізації прав та обов'язків учасників позовного провадження» [2, с. 64].

Те, що правовий спір є конфліктом інтересів між учасниками справи, не викликає жодних сумнівів. Тобто між позивачем та відповідачем завжди є конфлікт інтересів, який і складає сутність публічно-правового спору в адміністративному процесі. Конфлікт інтересів може бути і в інших учасників адміністративного процесу.

Наприклад, третя особа з самостійними вимогами має конфлікт інтересів як із позивачем, так і з відповідачем. Натомість треті особи без самостійних вимог не мають конфлікту інтересів із стороною, на боці якої вони виступають, тоді як зазвичай мають конфлікт інтересів з іншою стороною у справі. Всі інші учасники адміністративного процесу теж можуть мати ситуативні конфлікти інтересів, вирішення яких частково регламентується адміністративним процесуальним законодавством (наприклад, відвід (самовідвід) судді – ст. 36 КАСУ, окрема думка судді під час колегіального розгляду справи – 34 КАСУ тощо). Разом з тим Т.В. Степанова намагається розширити поняття конфлікту інтересів в юридичному процесі, включаючи до його змісту не тільки конфлікт між сторонами справи (правовий спір), суперечності між особистими інтересами та професійними правами і обов'язками (йдеться про відвід (самовідвід) судді та про окрему думку судді), а й інші конфлікти інтересів, які іноді виникають в ході здійснення процесуальної діяльності між іншими учасниками юридичного процесу (йдеться про конфлікти, які іноді виникають після складання висновку експерта між стороною справи та експертом або після винесення рішення по справі між однією із сторін справи та суддею адміністративного суду щодо законності чи обґрунтованості винесеного рішення) [2, с. 64]. При цьому звертається увага на те, що конфлікт інтересів може виникнути як до порушення провадження по справі в суді (наприклад, публічно-правовий спір виникає до звернення однієї із осіб до адміністративного суду), так і під час адміністративного процесу (наприклад, між стороною справи та її представником).

Але чи всі конфлікти інтересів в адміністративному процесі охоплюються предметом науки адміністративного права і процесу? І чи всі вони повинні вирішуватися в площині адміністративного процесуального правового регулювання? На жаль, Т.В. Степанова не дає на ці питання остаточної відповіді, пропонуючи лише, як вже зазначалося, створення окремого наукового напрямку «Господарська процесуальна ситуація». Тому з застереженням відносимось до її висновку, що сьогодні вдосконалення процесуального законодавства відбувається без урахування конфліктів між основними учасниками справи, а саме суддею, позивачем, відповідачем, третіми особами тощо [2, с. 64]. Дійсно, за вузького розуміння поняття «конфлікт інтересів» більшість проблем взаємодії учасників юридичного процесу в теорії

адміністративного процесуального права будуть зводитись лише до описання правового спору, який є підставою для порушення провадження по адміністративній справі, та до вдосконалення процедури відводу (самовідводу). Повністю погоджуємось з тим, що деякі питання конфлікту інтересів вирішені в КАСУ лише частково та потребують в майбутньому або відповідного правового регулювання, або ж офіційного тлумачення щодо застосування певних положень КАСУ. Наприклад, не дивлячись на те, що частина третя ст. 34 КАСУ передбачає підставу і форму викладання окремої думки судді, вимогу щодо інформування осіб, які беруть участь у справі, та форму ознайомлення із її змістом, не закріплює строків оформлення окремої думки судді.

Однак не всі конфлікти інтересів, які можуть виникнути між учасниками адміністративного процесу, по-перше, підпадають під адміністративне процесуальне правове регулювання, по-друге, потребують свого вирішення саме в межах адміністративного процесуального права. Яскравим прикладом такого конфлікту може бути конфлікт інтересів між стороною справи та її представником. Процедури та шляхи вирішення такого конфлікту знаходяться поза межами адміністративного процесуального правового регулювання. Тому в цілому погоджувачись з думкою Т.В. Степанової щодо необхідності всебічного аналізу процесуальних зв'язків, що виникають між учасниками адміністративних процесуальних відносин, включаючи питання конфлікту інтересів між ними, вважаємо зайвим намагання автора «всунути» в предмет процесуального правового регулювання суспільні відносини щодо вирішення всіх конфліктів інтересів, які можуть виникнути під час провадження по справі в учасників юридичного процесу.

С.В. Лучіна та Т.В. Степанова в своїх працях звертають увагу на процесуальну взаємодію між учасниками процесуальних взаємовідносин як правове явище, яке потребує прискіпливої уваги з боку науковців. Так, С.В. Лучіна стверджує, що в юридичній науці є чимало праць, в яких звертають увагу на процесуальні права і обов'язки учасників процесуальних відносин, процедуру їх реалізації окремим суб'єктом, але недостатньо розкрита процесуальна форма і способи реалізації цих прав. Саме тому, як зазначає С.В. Лучіна, важливо не просто охарактеризувати права, які є в учасників процесуальних відносин, а й зробити аналіз можливих способів діяльності співучасників щодо реалізації цих прав [1, с. 10]. На жаль,

Т.В. Степанова, яка присвятила питанням процесуальної взаємодії між учасниками господарського процесу окремих підрозділ монографії, так і не запропонувала свого визначення «процесуальної взаємодії», обмежившись характеристикою конфліктів інтересів та посиленнями на визначення інших науковців [2, с. 61–79].

Дійсно, перерахувати права і обов'язки сторін адміністративної справи – не значить розкрити сутність участі сторін у адміністративному процесі. Для цього необхідно звернути увагу на процесуальну форму та способи реалізації прав та обов'язків учасників адміністративних процесуальних правовідносин. У зв'язку з цим цікавими є праці В.Г. Перепелюка та О.І. Миколенка. Перший спробував розкрити структуру процесуальної форми управлінського адміністративного процесу [6], а другий – структуру адміністративно-процедурної (процесуальної) форми [7]. Разом з тим обидва вчених звернули увагу, по-перше, на взаємовідносини між учасниками адміністративних процесуальних відносин, а по-друге – на процесуальні форми їх прояву. Наприклад, В.Г. Перепелюк одним із елементів адміністративно-процесуальної форми називає «метод адміністративного розгляду» та зазначає, що він проявляється у способах волевиявлення зацікавлених осіб стосовно змісту рішення, процесуальних дій, спрямованих на досягнення локальної мети і розв'язання більш чи менш виокремленого в рамках адміністративного процесу завдання [6, с. 17]. О.І. Миколенко, погоджуючись із назвою вказаного елемента процесуальної форми, значно доповнює аргументацію В.Г. Перепелюка щодо змісту цього елемента та стверджує, що зв'язки між суб'єктами і учасниками процесу теж мають свої зовнішні прояви, які легко помітити, ознайомившись із окремими стадіями або етапами процесу [7, с. 188–189].

З цим твердженням повністю погоджуємось, адже процесуальну форму не можна зводити винятково до форми правосуддя (адміністративне, кримінально-правове, цивільно-правове тощо), форми адміністративного судочинства (позовне, спрощене), форм судових рішень (постанова, ухвала) чи процесуальних документів (позовна заява, відзив на позовну заяву, заперечення тощо). Процесуальна форма як категорія адміністративного процесуального права повинна включати до свого змісту також зовнішньо виражений прояв зв'язків між суб'єктами і учасниками адміністративного процесу на його певних стадіях і етапах.

Повертаючись до питання процесуальної взаємодії між учасниками адміністративних про-

цесуальних відносин, хочемо зазначити, що в юридичній літературі представлені різні думки та підходи щодо визначення поняття «процесуальна взаємодія»: 1) це тактична взаємодія сторін (М.І. Єнікєєв); 2) це системна мозаїка двосторонніх та багатосторонніх правовідносин, суб'єктами яких виступають органи держави, посадові та фізичні особи, державні та недержавні підприємства, установи, організації (Б.Т. Безлепкін); це дії всіх суб'єктів процесу, що пов'язані, взаємно зумовлені і являють собою органічну єдність (А.Ф. Козлов, Т.В. Степанова та інші) [2, с. 66].

Всі перелічені вище визначення мають певні теоретичні вади. Так, М.І. Єнікєєв звів процесуальну взаємодію винятково до стосунків, що виникають між сторонами справи, тоді як стосунки, які можуть виникати між суддею адміністративного суду та сторонами справи, не охоплюються поняттям «процесуальна взаємодія». Б.Т. Безлепкін звертає увагу на взаємодію між учасниками процесуальних правовідносин, тоді як учасники юридичного процесу в його визначенні взагалі не згадуються. А.Ф. Козлов та Т.В. Степанова говорять про «взаємозумовлені» та «органічно єдині» дії всіх суб'єктів процесу, тоді як невідомим залишається той факт, чи існують протилежні за своїм змістом дії суб'єктів, наприклад, «взаємно не зумовлені» та «органічно не єдині». Якщо таких дій суб'єктів взагалі не існує в межах юридичного процесу, то в чому сенс визначення процесуальної взаємодії шляхом озвучення характеристик процесуальних дій, які притаманні всім без винятку процесуальним діям? До того ж останнє визначення (запропоноване А.Ф. Козловим та Т.В. Степановою) має більш абстрактний характер, ніж розкриває специфіку цього правового явища.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи аналіз представлених у юридичній літературі підходів стосовно визначення процесуальної взаємодії в адміністративному процесі, можна зробити такі висновки:

1) не всі конфлікти інтересів, які можуть виникнути між учасниками адміністративного процесу, по-перше, підпадають під адміністративне процесуальне правове регулювання, а по-друге, потребують свого вирішення саме в межах адміністративного процесуального права. Тому, наполягаючи на необхідності всебічного аналізу процесуальних зв'язків, що виникають між учасниками адміністративних процесуальних відносин, вважаємо зайвим намагання науковців включити до предмету процесуального правового регулювання суспільні відносини щодо вирі-

шення всіх без винятку конфліктів інтересів, які можуть виникнути під час провадження по справі у учасників юридичного процесу;

2) процесуальна взаємодія це зв'язок між певними суб'єктами та учасниками процесу, які можуть діяти в межах адміністративного процесу не лише

спільно (наприклад, відповідач та його представник, позивач та третя особа без самостійних вимог) чи всупереч один одному (наприклад, позивач та відповідач), а й відповідно до вимог адміністративного процесу (позивач – адміністративний суд, відповідач – адміністративний суд тощо).

Список літератури:

1. Лучина С.В. Взаимодействие субъектов, обладающих тождественными материально-правовыми интересами в гражданском процессе : автореф. дис.... канд. юрид. наук. Волгоград, 2001. 25 с.
2. Степанова Т.В. Процесуальний статус учасників позовного провадження у господарському судочинстві: теоретико-правові та праксеологічні аспекти : монографія. Одеса : Фенікс, 2017. 494 с.
3. Конфліктологія. Медіація як спосіб врегулювання конфліктів. URL: https://pidruchniki.com/12090810/psihologiya/mediatsiya_sposib_vregulyuvannya_konfliktiv (дата звернення 15.02.2019).
4. Бортнікова А.Г. Правові засади застосування медіації як способу вирішення публічно-правових спорів : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 20 с.
5. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 240 с.
6. Перепелюк В.Г. Адміністративний процес. Загальна частина: навчальний посібник. Чернівці : Рута, 2003. 367 с.
7. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Харків : Бурун Книга, 2010. 336 с.
8. Козлов А.Ф. Место суда среди других субъектов советского гражданского процессуального права. *Ученые труды. СОИ.* 1966, Вып. 6. С. 133–148.

Zheltobriukh I.L. PROCEDURAL INTERACTION AS A RESEARCH SUBJECT IN THE SCIENCE OF ADMINISTRATIVE PROCEDURAL LAW

The article studies general approaches presented in the legal literature concerning the definition of procedural interaction in the administrative process. It is noted that this issue is almost ignored in the specialized literature on the administrative process. It is concluded that not all conflicts of interest that may arise between participants in an administrative process, firstly, are subject to administrative procedural legal regulation, and secondly, need to be resolved within the limits of administrative procedural law. Therefore, insisting on the need for a comprehensive analysis of the procedural ties that arise between participants in administrative procedural relations, the author criticizes the efforts of individual scholars to include in the subject matter of procedural legal regulation public relations regarding the resolution of all conflicts of interest that may arise during the proceedings of the parties to the legal process. It is substantiated that procedural interaction is the connection between certain subjects and participants in the process, who can act within the administrative process not only jointly (for example, the defendant and his representative, the plaintiff and a third party without independent requirements) or in conflict with each other (for example, the plaintiff and the defendant) but also in accordance with the requirements of the administrative process (the plaintiff – an administrative court, the defendant – an administrative court, etc.).

Key words: administrative process, parties to the case, administrative court, procedural interaction.